

**Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Oddział Gdański**

**im. dr. Jerzego Szukalskiego
Klub Turystów Pieszych „Bąbelki”
Oddziałowa Komisja Krajoznawcza**

**Informator Krajoznawczy
LV Ogólnopolskiego Wysokokwalifikowanego
Rajdu Pieszego PTTK
im. gen. Mikołaja Wisznickiego**

POMORSKIE 2014

Lębork 6-19 lipca 2014

Drodzy Przyjaciele

Serdecznie witamy **Koleżanki i Kolegów** uczestników LV Ogólnopolskiego Wysokokwalifikowanego Rajdu Pieszego. Cieszymy się, że tym razem, po 16 latach ponownie ścieżki OWRP wiodą przez jedną z najbardziej urokliwych części naszej Ojczyzny ziemię pomorską.

Ziemia ta, o której pisali poeci i pisarze, bogata w trudną, złożoną i niezmiernie ciekawą historię wraz z wyjątkowymi osobliwościami geograficznymi i przyrodniczymi oraz zabytkami kultury materialnej związanymi z życiem miejscowej ludności Kaszubów będzie Waszym „domem” przez najbliższe dwa tygodnie lipca 2014 roku.

Proszę czuć się na tej ziemi jak u siebie. Proszę ten czas spędzić dobrze rozpoznając jej zakątki w codziennej wędrówce, obcując z jej dziedzictwem kulturowym, wreszcie czerpiąc zadowolenie i radość z możliwości przebywania ze sobą i „wspólnego odkrywania świata”.

Koleżanki i Koledzy

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze ziemi pomorskiej wita Was.

**Pozostając z najlepszymi myślami
w imieniu organizatorów
Prezes Zarządu
Pomorskiego Porozumienia Oddziałów PTTK
Stanisław Sikora**

Kalendarium OWRP

I	1960	Wyżyna Krakowsko - Częstochowska	Złoty Potok
II	1961	Roztocze	Zwierzyniec
III	1962	Mazury Garbate	Węgorzewo
IV	1963	Pojezierze Suwalsko - Augustowskie	Suwałki
V	1964	Ziemia Lubelska	Zemborzyce
VI	1965	Dolny Śląsk	Jezioro Witka
VII	1966	Kaszuby	Sopot
VIII	1967	Ziemia Łódzka	Działoszyn
IX	1968	Pogórze Dynowskie	Dynów
X	1969	Wyżyna Jńska	Szadzko
XI	1970	Pojezierze Trzeińskie	Krzyż
XII	1971	Kurpie	Nowogród
XIII	1972	Bory Dolnośląskie	Bolesławiec
XIV	1973	Wysoczyzna Elbląska	Kadyny
XV	1974	Roztocze	Zamość
XVI	1975	Nizina Szczecińska	Moryń
XVII	1976	Południowe Mazowsze	Szydłowiec
XVIII	1977	Nizina Śląska	Rokitki
XIX	1978	Ziemia Opolska	Otmuchów
XX	1979	Ziemia Chełmska i Podlasie	Chełm
XXI	1980	Warmia i Mazury	Olsztyn
XXII	1981	Jura Krakowsko - Częstochowska	Olsztyn
XXIII	1982	Mazury	Augustów
XXIV	1983	Ziemia Chełmińska	Barbarka
XXV	1984	Wielkopolska	Bucharzewo
XXVI	1985	Ziemia Elbląska	Elbląg
XXVII	1986	Ziemia Lubelska	Dęblin
XXVIII	1987	Góry Świętokrzyskie	Skarżysko - Kamienna
XXIX	1988	Ziemia Białostocka	Białowieża
XXX	1989	Ziemia Lubuska	Kostrzyn
XXXI	1990	Ziemia Radomska	Toponia/k. Przysuchy
XXXII	1991	Ziemia Toruńska	Toruń
XXXIII	1992	Pomorze	Dąbki
XXXIV	1993	Góry Śląsk	Świerklanice
XXXV	1994	Środkowe Nadodrzie	Zielona Góra
XXXVI	1995	Ziemia Lubelska	Lublin
XXXVII	1996	Ziemia Suwalska	Augustów
XXXVIII	1997	Ziemia Toruńska	Toruń
XXXIX	1998	Ziemia Gdańska	Gdańsk
XL	1999	Podlasie	Supraśl
XL I	2000	Ziemia Radomska	Warka
XLII	2001	Jura Krakowsko - Częstochowska	Łazy
XLIII	2002	Warmia i Mazury	Mitomłyn
XLIV	2003	Wielkopolska	Szamotuły
XLV	2004	Świętokrzyskie	Ostrowiec Świętokrzyski
XLVI	2005	Mazowsze Północne	Płock
XLVII	2006	Opolszczyzna	Glucholazy
XLVIII	2007	Podbeskidzie	Bielsko - Biala
XLIX	2008	Powiśle	Elbląg
L	2009	Jura	Zawiercie
LI	2010	Grunwald	Olsztyn
LII	2011	Bory Tucholskie	Chełmno
LIII	2012	Puszcza Notecka	Lubasz
LIV	2013	Świętokrzyskie	Ostrowiec Świętokrzyski
LV	2014	Pomorskie	Lębork

General Mikołaj Wisznicki (1870-1954) obok Aleksandra Janowskiego, Kazimierza Kulwiecia, Stanisława Thugutta należy do wielkiej czwórki twórców Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego; nauczyciel biologii i geografii, wykładowca krajoznawstwa na kursach dla nauczycieli; artysta malarz, grafik i fotograf. Żołnierz, uczestnik I wojny światowej oraz wojny 1920 roku. Za męstwo na polu walki odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. W czasie II wojny światowej uczestniczył na Środkowym Wschodzie w szkoleniu Pułku Ułanów Krechowieckich, a następnie działał na rzecz Czerwonego Krzyża; wytrwały piechur, propagator turystyki pieszej z bogatym programem krajoznawczym. Pomysłodawca i organizator niezwykle pieszej wycieczki w 1911 roku dla grupy uczniów z Warszawy do Zakopanego. Relacje z wypraw zamieszczał w „Ziemi”. W jednej z nich zawarł myśl: *Na wycieczkach kształcić musimy zarówno ciało jak umysł i uczucie, budzić gotowość słowem ojczyzna, uczyć karności, kształcić miłość ziemi(...).*

„Tylko świat przechodzony nogami jest coś wart”

*Kazimierz Wierzyński
(poeta, prozaik)*

KOMITET ORGANIZACYJNY LV OWRP

Daniel Nazaruk	Komandor Rajdu, Z-ca Kierownika Trasy nr 1,
Członek KTP ZG PTTK, Wiceprezes O/Gdańskiego PTTK,
Prezes Klubu Turystów Pieszych „Babelki” Gdańsk;
Jan Lewicki	Z-ca Komandora Rajdu, Z-ca Kierownika Trasy nr 1,
Członek Zarządu O/Gdańskiego PTTK,
Skarbnik Klubu Turystów Pieszych „Babelki” Gdańsk;
Elżbieta Rabenda	Z-ca Komandora Rajdu, Kierownik Trasy nr 3,
Członek Klubu Turystów Pieszych „Babelki” Gdańsk;
Stanisław Sikora	Prezes O/Gdańskiego PTTK, Wiceprezes ZG PTTK,
Prezes Porozumienia Oddziałów Woj. Pomorskiego,
Prezes Koła Przewodników im. F. Mamuszki;
Grzegorz Oskarbski	Z-ca Kierownika Trasy nr 2,
Sekretarz Klubu Turystów Pieszych „Babelki” Gdańsk;
Krzysztof Strojny	Kierownik Trasy nr 2, Członek Komisji Rewizyjnej
Klubu Turystów Pieszych „Babelki” Gdańsk;
Wojciech Atczuk	Kierownik Trasy nr 1, Członek O/Gdańskiego PTTK;
Damian Rabenda	Z-ca Kierownika Trasy nr 3, Członek O/Gdańskiego PTTK;
Tadeusz Krawczyk	Kierownik Mety, Wiceprezes RO PTTK Słupsk,
Prezes Klubu Turystycznego „Kachel Klub II” Lębork;
Jan Kiśluk	Z-ca Kierownika Mety, Wiceprezes Koła Przewodników
w Lęborku, Członek „Kachel Klub II” Lębork;
Agnieszka Czaplińska	Sekretariat Rajdu, Administrator Strony Internetowej,
Członek O/Gdańskiego PTTK;
Krzysztof Kruszyński	Autor Informatora, Przewodniczący Komisji Krajoznawczej
O/Gdańskiego PTTK, Wiceprzewodniczący Pomorskiej
Komisji Krajoznawczej, Członek Koła Przewodników
im. F. Mamuszki.

KONTAKT

KOMANDOR RAJDU	DANIEL NAZARUK	783 466 442
KIEROWNIK TRASY I	WOJCIECH ATCZUK	501 580 413
KIEROWNIK TRASY II	KRZYSZTOF STROJNY	502 859 969
KIEROWNIK TRASY III	ELŻBIETA RABENDA	501 734 859

TRASA NR I „SŁOWIŃSKA” /14 dniowa/

277km

dzień	data	trasa	km
00/Sb	05.07	Sławno - zakwaterowanie	
01/N	06.07	Sławno - Pomilowo - Gwiazdowo - Janiewice - Krag	24
02/Pn	07.07	Krag - Buszyno - Polanów	12
03/Wt	08.07	Polanów - Warblewo - Mzdówko - Biesowiczki - Biesowice - Warcino	25
04/Sr	09.07	Warcino - Kępcice - Jez. Obłęskie - Korzybie	12
05/Cz	10.07	Korzybie - Zbyszewo - Zagórki - Kwakowo	17
06/Pt	11.07	Kwakowo - Lubuń - rz. Głaźna - Krępa Słupska - Lasek Południowy - Słupsk	17
07/Sb	12.07	Słupsk - Ryczewo - Niewierowo - Bydlino - Dolina Charlotty - Charnowo - Wodnica - Rez. Buczyna nad Słupią - Ustka	28
08/N	13.07	Ustka - Duninowo - Ustka	18
09/Pn	14.07	Ustka - Orzechowo - Poddąbie - Dębina - Rowy	16
10/Wt	15.07	Rowy - Jez. Gardno - Jez. Dolgie Małe - Gardna Wielka - Rez. Rowokół - Smoldzino - Smoldziński Las	23
11/Sr	16.07	Smoldziński Las - Kluki - Smoldziński Las	19
12/Cz	17.07	Smoldziński Las - Czołpino - Wydma Czołpińska - brzeg morza - Góra Łącka - Wyrzutnia Rakiet - Leba	28
13/Pt	18.07	Leba - Nowęcín - Szczenuze - Wicko - Białogarda - Obliwice	24
14/Sb	19.07	Obliwice - Wilkowo - Kębłowo - Lębork	14
15/N	20.07	Lębork	

TRASA NR 2 „KASZUBSKA” /14 dniowa/

249 km

dzień	data	trasa	km
00/Sb	05.07	Charzykowy - zakwaterowanie	
01/N	06.07	Charzykowy - Funka - Park Narodowy Bory Tucholskie - Małe Swornegacie - Swornegacie	22
02/Pn	07.07	Swornegacie - Zbrzyca - Modziel - Rez. Jezioro Laska - Laska	16
03/Wt	08.07	Laska - Rez. Dolina Kulawy - Kruszyn - Jez. Kruszyńskie - Windorp - Jez. Somińskie - Skoszewo - Sominy	22
04/Śr	09.07	Sominy - Prądzonka - Rynsz - Jez. Kłęczno - Kłęczno - Jez. Studzieniczno - Studzienice	18
05/Cz	10.07	Studzienice - Kostki - Pyszno - Rez. Bukowa Góra nad Pysznem - Sierzno - Bytów - Rzepnica - Jezioro Jeleń	21
06/Pt	11.07	Pobyt nad Jeziorem Jeleń. Zwiedzanie Bytowa.	
07/Sb	12.07	Jezioro Jeleń - Jez. Głębocko - Pomysk Wielki - Gołczewo - Parchowo - Zielony Dwór - Jez. Mausz - Parchowski Młyn - Sulęczyno	25
08/N	13.07	Sulęczyno - Jez. Guścierz Duży - Zdunowice - Kręgi Kamienne w Węsiarach - Niesiołowice - Czysta Woda - Stężyca	15
09/Pn	14.07	Stężyca - Jez. Dąbrowskie - Gołubie - Jez. Kniewo - Potuły - Szymbark - Rez. Szczyt Wieżyca - Wieżyca - Kolano - Ostrzyce	22
10/Wt	15.07	Ostrzyce - Brodnica Dolna - Jez. Wielkie Brodno - Ręboszewo - Jez. Małe Brodno - Jez. Kłodno - Chmielonko - Chmielno	14
11/Śr	16.07	Chmielno - Kosy - Rez. Zamkowa Góra - Kartuzy - Łapalice - Chmielno	18
12/Cz	17.07	Chmielno - Jez. Białe - Garcz - Jez. Sianowskie - Sianowo - Cieszonko - Rez. Staniszewskie Zdroje - Mirachowo - Nowa Huta - Jez. Kamienne - Rez. Żurawie Błota - Leśnictwo Mirachowo	23
13/Pt	18.07	Leśnictwo Mirachowo - Jez. Lubygość - Rez. Lubygość - Rez. Szczelina Lechicka - Jez. Potęgowskie - Jez. Junno - Kamienica Młyn - Niepoczołowice - Łebunia	19
14/Sb	19.07	Łebunia - Okalice - Jez. Osowo - Rybki - Lębork	14
15/N	20.07	Lębork	

TRASA NR 3 „NADMORSKA” /14 dniowa/

263km

dzień	data	trasa	km
00/Sb	05.07	Gdynia - zakwaterowanie	
01/N	06.07	Gdynia - Rez. Kacze Łęgi - Chwarzno - Wiczlino - Bieszkowice	25
02/Pn	07.07	Bieszkowice - Jez. Zawiat - Rez. Pelcznica - Borowo - Jez. Wyspowo - Młynki - Wejherowo	22
03/Wt	08.07	Wejherowo - Piaśnica Wielka - Dąbrowa - Jezioro Dobrc	19
04/Sr	09.07	Jezioro Dobrc - Mechowo - Darzłubie - Celbowo - Rzucewo - Puck	28
05/Cz	10.07	Puck - Swarzewo - Rez. Słone Łąki - Władysławowo - Chałupy	18
06/Pt	11.07	Pobyt w Chałupach	
07/Sb	12.07	Chałupy - Władysławowo - Rez. Dolina Chłapowska - Rozewie - Rez. Przylądek Rozewski - Jastrzębia Góra	16
08/N	13.07	Jastrzębia Góra - Karwia - Rez. Widowo - Dębki	16
09/Pn	14.07	Dębki - Odargowo - Krokowa - Jeldzino - Żarnowiec - Dębki	24
10/Wt	15.07	Dębki - Rez. Białogóra - Białogóra - Wierzchucino	15
11/Sr	16.07	Wierzchucino - Brzyno - Jez. Żarnowieckie - Nadole - Czymanowo - Gniewino - Bychowo - Starbienino - Choczewo	28
12/Cz	17.07	Choczewo - Lętówko - Gardkowice - Salinko - Jez. Salino - Salino - Mierzynko - Mierzyno	18
13/Pt	18.07	Mierzyno - Dąbrówka - Puszcza Wierzchucińska - Świetlino - Łęczyce	21
14/Sb	19.07	Łęczyce - Godętowo - Lębork	13
15/N	20.07	Lębork	

OPIS KRAJOZNAWCZY

Trasy 55. OWRP przebiegają przez malownicze tereny Pobrzeży Południowobałtyckich i Pojezierza Pomorskiego. Pobrzeże Słowińskie to pas ładu o powierzchni ok. 1120 km² przylegającego bezpośrednio do morza. Krajobraz tworzą plaża oraz przybrzeżne wydmy i bagna. Wybrzeże jest wyrównane, występują liczne jeziora przybrzeżne m. in. Lebsko, Gardo, Sarbsko, Dołgie Duże. Największą osobliwością są ruchome wydmy na zachód od Leby. Inne mezoregiony to Równina Słupska przecięta rzekami Grabową, Wieprzą i Słupią, Wysoczyzna Damnicka między dolinami Słupi i Leby, Wysoczyzna Żarnowiecka (Lęborska) – wyraźnie wyodrębniona jednostka oddzielona od południa i zachodu pradoliną Redy-Leby, od wschodu doliną Płutnicy.

Pradolina Redy-Leby to najbardziej rozległa pradolina, którą odpływały wody w okresie ostatniego zlodowacenia. Pradolina ma ok. 90 km długości i 353 km² powierzchni. Dział wodny pod Strzebielinem leży na wysokości 40 m n.p.m. Pradolina oddziela pobraża od pojezierzy. Makroregion Pobrzeże Gdańskie otacza półkolem Zatokę Gdańską. Charakterystyczne są długie, piaszczyste mierzeje i kępy opadające stromo do morza. Częścią Pobrzeża Gdańskiego jest Mierzeja Helska, piaszczysty półwysep o długości 34,8 km, szerokości od 150 m do 3 km. Mierzeja powstała dzięki działalności fal i wiatrów. Wysokość wydmy na mierzei dochodzi do 23,5 m wysokości. Powierzchnia mierzei to ok. 160 km².

Pobrzeże Kaszubskie – mezoregion o powierzchni 320 km² – ciągnie się od Jastrzębiej Góry do delty Wisły w okolicach Gdańska. Charakterystyczne są kępy - Swarzewska, Pucka, Oksywska i Redłowska – stromo opadające ku wodom Zatoki Gdańskiej.

Charakterystyczną cechą Pojezierzy Południowobałtyckich jest położenie w granicach zasięgu ostatniego zlodowacenia. Do interesujących nas mezoregionów należą:

- Wysoczyzna Polanowska – wzniesienie Pojezierza Zachodniopomorskiego rozcięte dolinami Radwi, Grabowej, Wieprzy, Słupi i Łupawy;
- Pojezierze Bytowskie – grupa najwyższych wzniesień morenowych wschodniej części Pojezierza Zachodniopomorskiego, kulminacja Siemierzyckiej Góry na południowy zachód od Bytowa ma 256 m n.p.m. Na pojezierzu Bytowskim występują liczne, nieduże jeziora. Z jeziora Smołowskiego położonego na wschód od Miastka wypływa Brda.

Pojezierze Kaszubskie to najwyższa część pojezierzy pomorskich. Kulminacja Wieżycy ma 328,6 m n.p.m. W dorzeczu górnej Raduni jest grupa 10 jezior o łącznej powierzchni ok. 20 km². Poza Radunią wypływają z tej części Pojezierza rzeki: Łeba, Słupia, Wda i Wierzyca.

Wiadomości historyczne

Najstarsze ślady osadnictwa na Pomorzu Gdańskim pojawiły się pod koniec starszej epoki kamiennej po ustąpieniu lodowca. W młodszej epoce kamiennej (2500-1700 przed Chr.) występują początki życia osiadłego. Ludność w tym okresie zajmowała się rolnictwem, hodowlą i rybołówstwem. W okresie tzw. kultury łużyckiej (1400-600 przed Chr.) pojawiają się kurhany jako miejsce pochówku zmarłych. Epoka żelaza dzieli się na 4 okresy: halsztacki, luteński, rzymski i wczesnośredniowieczny. Z okresu rzymskiego pochodzą liczne znaleziska archeologiczne – głównie monety i fragmenty ceramiki. We wczesnym średniowieczu pojawiają się grodziska rozsiane na terenie całego Pomorza. Pierwsze ślady chrześcijaństwa pojawiają się w końcu X wieku. O pełnej chrystianizacji Pomorza możemy mówić już na przełomie XII i XIII wieku. W końcu XII i na początku XIII wieku zostają ufundowane pierwsze klasztory cysterskie – dominikańskie i norbertańskie. W XIV wieku Pomorze Gdańskie zostaje opanowane przez Krzyżaków a Pomorze Zachodnie dostaje się pod wpływ margrabiów brandenburskich. W 1466 roku zostaje zawarty II pokój toruński, w wyniku którego Pomorze Gdańskie jako Prusy Królewskie zostaje włączone do Rzeczypospolitej. W Trzebiatowie w 1534 roku podpisano układ, który spowodował zdominowanie Pomorza Zachodniego i Środkowego przez protestantów, czego wynikiem były kasaty zakonów katolickich i przejmowanie kościołów przez luteran. W 1657 roku na mocy traktatu welawsko-bydgoskiego Ziemia Bytowska i Lęborska przeszły jako lenno w ręce Brandenburgii. Rozwój ekonomiczny Pomorza był w XVII i XVIII wieku co jakiś czas przerywany działaniami wojennymi. W pierwszym rozbiórze Polski 1772 roku Pomorze Wschodnie, bez Gdańska, zostało wcielone do Prus. W XIX wieku zaczęły powstawać zakłady przemysłowe na terenie całego Pomorza. W II połowie XIX wieku powstały na Pomorzu liczne linie kolejowe. Po Traktacie Wersalskim w 1919 roku część Pomorza Wschodniego została włączona do odrodzonej Polski, a pozostałe ziemie pomorskie Polska odzyskała po II wojnie światowej.

Zabytki na Pomorzu Gdańskim możemy podzielić na kilka grup:

- budownictwo sakralne
- budownictwo obronne
- założenia urbanistyczne i budownictwo miejskie
- budownictwo wiejskie.

Najwybitniejsze przykłady architektury to kompleks klasztorny w Żarnowcu, kościół poklasztorny i erem w Kartuzach, kościół poklasztorny w Żukowie, Kalwaria w Wejherowie, kościoły parafialne w Pucku, Sławnie, Słupsku i Lęborku. Przykłady budownictwa obronnego to przede wszystkim zamek krzyżacki w Bytowie, przebudowany zamek książęcy w Słupsku, przebudowany wielokrotnie zamek krzyżacki w Lęborku, fragmenty murów obronnych w Chojnicach, Lęborku, Słupsku i Sławnie, zachowane częściowo historyczne układy

urbanistyczne w Chojnicach, Lęborku, Pucku, Sławnie i Słupsku. Przykłady budownictwa wiejskiego to dworki i pałacyki znajdujące się obecnie w różnym stanie technicznym. Możemy spotkać tego typu obiekty na terenie całego Pomorza. Stosunkowo liczne są też małe wiejskie kościółki, zabudowania ryglowe, szczególnie w powiatach lęborskim, puckim, słupskim i bytowskim. Ciekawe zbiory możemy oglądać w Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, w muzeach regionalnych w Bytowie, Chojnicach, Kartuzach, Lęborku i Pucku, a także w Skansenie Słowińskim w Klukach.

Ochrona przyrody

Parki Narodowe

Słowiński Park Narodowy (SPN) utworzony 1 stycznia 1967 roku ma powierzchnię 32.744 ha. Obejmuje unikatowy w skali europejskiej nadmorski obszar z ruchomymi wydmiami i czterema płytkimi jeziorami przyziemnymi. Najwyższą wydumą ruchomą jest Łącka Góra – ok. 42 m n.p.m. zaś najwyższym wzniesieniem Góra Rowokół 115 m n.p.m. Na terenie parku są rezerwaty ściśle i częściowe chroniące roślinność i pola ruchomych wydm. W obrębie parku znajdują się Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach oraz w siedzibie dyrekcji parku w Smoldzinie Muzeum Przyrodniczo-Leśne SPN. Od 1977 roku Słowiński Park Narodowy został wpisany na listę Światowych Rezerwatów Biosfery. Na terenie SPN znajdują się 4 jeziora (jez. Łebsko, jez. Gardno, jez. Dołgie Małe, jez. Dołgie Wielkie).

Park Narodowy Bory Tucholskie został utworzony 1 lipca 1996 roku. Obejmuje powierzchnię 4613 ha. Park zajmuje północno-zachodnią część Borów Tucholskich uchodzącą za najpiękniejszą i najmniej przekształconą. Bory Tucholskie to jeden z największych obszarów leśnych w Polsce. Typowym elementem parku są długie jeziora rynnowe. Dominuje drzewostan iglasty. Spotyka się również liczne stanowiska drzew liściastych. Największą osobliwością parku są jeziora lobeliowe oraz niewielkie jeziora dystroficzne tzw. oczka. Na terenie parku znajdują się trzy rezerwaty przyrody:

- Bagno Stawek – torfowiskowy
- Jezioro Laska – faunistyczny
- Jezioro Nasionek – florystyczny.

W Charzykowach mieści się dyrekcja parku, ośrodek edukacyjno-muzealny oraz pracownia naukowa.

Parki krajobrazowe:

- **Park Krajobrazowy Dolina Słupi**
- **Kaszubski Park Krajobrazowy**
- **Nadmorski Park Krajobrazowy**
- **Trójmiejski Park Krajobrazowy**
- **Wdzydzki Park Krajobrazowy**
- **Zaborski Park Krajobrazowy.**

W Województwie Pomorskim są 42 obszary chronionego krajobrazu. Obejmują one wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów.

ABC miejscowości

BIAŁOGÓRA – nadmorska wieś letniskowa w powiecie puckim, plaża z ruchomymi wydymami, w okolicy występują złoża soli kamiennej i gazu ziemnego.

BIAŁOGARDA – wieś przy trasie Lębork-Łeba o bogatej przeszłości; pierwsza wzmianka z roku 1209; od 1229 roku stolica Księstwa Białogardzkiego rządzonego przez księcia Raciborza; w 1308 roku ziemię białogardzką otrzymał ród Święców; Krzyżacy w 1354 roku nadali wsi prawo chełmińskie; do XVII wieku Białogarda była własnością książęcą i siedzibą kasztelana; we wsi wczesnośredniowieczne grodzisko, kościół neogotycki z 1890 roku, kanał młyński, kilka domów późnoklasycystycznych z XIX wieku.

BIESOWICE – wieś na skraju doliny Wieprzy w gminie Kępice; przez wieki własność rodu Zitzewitz; pierwsza informacja pochodzi z 1480 roku; w XIX wieku koło Biesowic powstała mała huta szkła; ciekawsze obiekty: neoklasycystyczny pałac rodziny Zitzewitz z końca XIX wieku przebudowany w latach 1923-1924, kościółek z 1891 roku z wystrojem neogotyckim, zabudowania folwarczne z końca XIX wieku, elektrownia wodna na Wieprzy z lat 1907-1908; w lesie za wsią pomnik poświęcony mieszkańcom poległym w czasie I wojny światowej.

BIESOWICZKI – dawny majątek leżący przy drodze Kępice-Ciecholub; w pobliżu wsi na murkach mostu na Wieprzy herby Pomorza - Gryf i ~~Prus~~ dwugłowy orzeł.

Rodzina von Zitzewitz

BIESZKOWICE – mała wieś wymieniana już w 1407 roku położona na skraju Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego; w pobliżu dwa jeziora – Bieszkowickie i Zawiad; w lesie, na południowy zachód od jezior, dwa duże głazy narzutowe.

BRODNICA DOLNA – niewielka wieś rybacka w gminie Kartuzy położona nad Radunią na przesmyku między jeziorem Wielkie Brodno a jeziorem Ustrzyckim przy malowniczej Drodze Kaszubskiej.

BRZEŻNO LĘBORSKIE – wieś w powiecie lęborskim; zachowały się stare ryglowe budynki mieszkalne, neogotycki kościół zbudowano w 1912 roku.

BUSZYNO – mała wioska położona nad Grabową.

BYDLINO – mała wioska nad Słupią w powiecie słupskim przy drodze Słupsk-Ustka; zachowały się pojedyncze obiekty ryglowe z połowy XIX wieku.

BYTÓW – miasto powiatowe nad Bytową, ok. 18 tys. mieszkańców na Pojezierzu Bytowskim; gród w miejscu obecnego Bytowa istniał już w XII wieku; w 1329 roku Ziemia Bytowska weszła w skład państwa zakonnego; w 1346 roku osada otrzymała prawo lokacyjne; zamek jest jednym z najlepiej zachowanych zamków krzyżackich; istnieje od początku XV wieku. Ziemia Bytowska często przechodziła z rąk do rąk. Po traktacie welawsko-bydgoskim w 1657 roku Bytów i okolice stały się lennem Brandenburgii. Okolice Bytowa były miejscem pielęgnowania polskości. Zniszczenie miasta w 1945 roku nastąpiło po zajęciu Bytowa przez wojska sowieckie. Dzisiaj miasto pełni funkcję lokalnego ośrodka usługowego i administracyjnego. Najważniejszym obiektem jest zamek (XIV/XV wiek) wielokrotnie przebudowywany i rozbudowywany; części zamku – Dom Zakonny, Dom Książęcy, cztery baszty: Prochowa, Polna, Różana i Młyńska. Obecnie w zamku mieszczą się Muzeum Zachodniokaszubskie, hotel i restauracja. W mieście są zachowane budynki z końca XVIII i z XIX wieku. Nad rzeką Borują znajduje się most kolejowy z godłami Prus, Pomorza, Bytowa i Kolei Niemieckich. Z powodu zmiany planów linia kolejowa została poprowadzona w innym miejscu, ale most pozostał jako ciekawy przykład techniki z drugiej połowy XIX wieku. Bytów do 1945 roku był ważnym węzłem kolejowym w tej części Pomorza. Niestety zniszczenia dokonane przez wojska sowieckie spowodowały likwidację linii do Lęborka (zbudowanej w 1902 roku). W latach 90-tych XX wieku zawieszono przewozy pasażerskie w kierunku Lipusza i w kierunku Sławna. Eklektyczny kościół św. Katarzyny zbudowany w latach 1847-54, znajduje się w centrum miasta przy placu Stefana Kardynała Wyszyńskiego. Przy ulicy Wojska Polskiego znajduje się odrestaurowany ostatnio budynek Poczty Konnej z XVIII wieku. Interesującymi obiektami poza centrum są budynki stacji pomp z 1913 roku oraz budynek MOSiR zbudowany w 1880 roku.

CELBOWO – wieś w powiecie puckim, we wsi znajduje się dworek z lat 70-tych XIX wieku, interesująca wieża ciśnień z końca XIX wieku oraz aleja kasztanowców wzdłuż drogi z Celbowa do szosy Reda-Puck.

CHAŁUPY – wieś rybacka na Półwyspie Helskim obecnie stanowi część Władysławowa kiedyś miejscowość ulubiona przez naturystów, obecnie Chałupy są bardzo popularne wśród amatorów windsurfingu. W XVII wieku w miejscu dzisiejszych Chałup znajdował się fort Władysławowo zbudowany w czasach króla Władysława IV Wazy. Od wielu lat Chałupy są miejscem pielęgnowania i kontynuacji dawnych tradycji szkatniczych w warsztacie Aleksandra Celarka, a także dawnego rybactwa łodziowego.

CHARNOWO – wieś w powiecie słupskim, tak zwana ulicówka, pierwsza wzmianka pochodzi z 1337 roku. We wsi jest kościół p.w. Znalezienia Krzyża Świętego. Wieża murowana może pochodzić z końca XV wieku, hełm barokowy. Korpus salowy z transeptem ryglowy bez cech stylowych. Cenne wyposażenie

wnętrza – gotyckie rzeźby „Madonna” i „Ukrzyżowanie”, ołtarz barokowy z końca XVII wieku. We wsi możemy jeszcze zobaczyć, kiedyś dużo liczniejsze chałupy z końca XVIII i początku XIX wieku o konstrukcji ryglowej wypełnionej gliną z drewnianymi dekoracjami nadokiennymi. W Charnowie możemy jeszcze zobaczyć stare lipy i dęby.

CIECHOLUB – mała wieś w gminie Kępice, pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1477 roku. We wsi znajduje się osiemnastowieczny kościółek ewangelicko-augsburski wzniesiony w konstrukcji ryglowej, ruiny pałacyku z przełomu XIX i XX wieku. Elektrownia na Studnicy pochodzi z końca XIX wieku.

CHARZYKOWY – duża wieś w gminie Chojnice nad Jeziorem Charzykowskim, bardzo prężny ośrodek żeglarski i bojerowy. W Charzykowach powstał pierwszy na ziemiach polskich klub żeglarski założony w 1922 roku. Na zachodnim brzegu Jeziora Charzykowskiego w pobliżu leśniczówki Wolność znajduje się Zamkowa Góra. Stare grodzisko leżące na półwyspie Krzyżacy wykorzystali do budowy małego zameczku zwanego także Chojnickim Zamkiem. W tym zameczku schronił się na początku wojny trzynastoletniej komtur człuchowski i bronił się w nim do końca wojny. Niestety do naszych czasów nie zachowały się nawet ruiny. Góra Zamkowa jest wspaniałym punktem widokowym na Jezioro Charzykowskie. Charzykowy w ostatnich latach bardzo się rozbudowały.

CHMIELNO – duża wieś gminna w powiecie kartuskim, niezwykle malowniczo położona nad trzema jeziorami Rekowo, Białe i Kłodno. Pierwsza wzmianka o Chmielnie pochodzi z 1220 roku a w 1295 roku wymieniano je jako gród. Z Chmielnem związany jest znany ród kaszubskich garncarzy – Neclów. Warto zobaczyć Muzeum Ceramiki Kaszubskiej, znajdujące się przy czynnym warsztacie. Inne ciekawsze obiekty to kościół parafialny z połowy XIX wieku, skromne wyposażenie wnętrza pochodzi z XVIII wieku, checz kaszubska – relikw dawnej zabudowy wsi, grodzisko na przesmyku między jeziorami Białym a Kłodno.

CHMIELONKO – mała wioska między Jeziorem Raduńskim Dolnym a Jeziorem Kłodno znajdujący się w niej budynek młyna pochodzi z 1738, był kilkakrotnie przebudowywany. Wioska należała początkowo do Cystersów z Oliwy a w 1316 przeszła w posiadanie Norbertanek z Żukowa. Chmielonko w 1322 roku uzyskało bardzo rzadkie na wsi pomorskiej prawo magdeburskie.

CHMIELENIEC – wieś w gminie Łęczyce na planie ulicówki, pierwsza wzmianka pochodzi z 1400 roku, zachowana jest we wsi drobna zabudowa zagrodowa, wieś jest malowniczo położona na krawędzi pradolina Łeby.

CHRZANOWO – wieś w gminie Łęczyce, typowa ulicówka, ślady osadnictwa przedhistorycznego, wzmianki w dokumentach z XVIII wieku, w jednym z obejść gospodarskich rosną dwie piękne lipy.

CZOŁPINO – latarnia morska położona 1000 m od morza na dominującej nad okolicą 55-metrowej wydmie pomiędzy Jeziorem Gardno, a Jeziorem Łebsko. Malowniczo usytuowaną latarnię zbudowano w latach 1872-1875. Wysokość latarni wynosi 25,5 m, jej światło widoczne jest z odległości 21 km. Latarnia jest udostępniana do zwiedzania w sezonie letnim.

DARŻLUBIE – wieś w powiecie puckim na skraju Puszczy Darżlubskiej. Była wymieniana w dokumentach w latach 1296 i 1300 jako własność rycerza Radziława. Zakon Krzyżacki w 1333 roku wymienił z Cystersami z Oliwy Darżlubie na folwark Swornegacie. Po sekularyzacji dóbr klasztornych w 1772 roku wieś stała się własnością skarbu pruskiego. Wieś jest typową owalnicą ze stawem pośrodku. Zachowało się kilka domów z początku XIX wieku o konstrukcji szkieletowej i murowanych. Murowana kuźnia pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku, murowana kapliczka o cechach neogotyckich pochodzi z połowy XIX wieku, wewnątrz rzeźba św. Rozalii.

DARŻLUBSKA PUSZCZA – pozostałość dawnej puszczy pomorskiej o charakterze boru mieszanego – powierzchnia ok. 120 km²

DĘBINA – wieś wzmiankowana w 1668 roku. Dwa wielkie glazy (koła młyńskie) przy wjeździe na dawny dziedziniec dworski, na dziedzińcu dęb o obwodzie 4,75 m. Chałupa nr 5 z pierwszej połowy XIX wieku o konstrukcji ryglowej ma dach naczółkowy.

DĄBRÓWKA WIELKA – mała wieś w gminie Łęczyce pierwszy raz wymieniana w dokumentach w 1356 roku. We wsi znajduje się dwór z początku XX wieku otoczony parkiem. Dwór jest własnością prywatną i mieści się w nim mała galeria malarza i grafika Wiesława Markowskiego.

DĘBKI – wieś nadmorska w powiecie puckim przy ujściu Piaśnicy do morza. Przez lata była to mała osada rybacka obecnie jest to bardzo popularne kąpielisko nadmorskie. Warto zobaczyć bardzo piękny drewniany kościółek zbudowany w 1935 roku przy ośrodku rekolekcyjnym księży Zmartwychwstańców. Dawna rybacka chata pochodzi z przełomu XIX i XX wieku.

DUNINOWO – duża wieś w pobliżu Ustki, typ tzw. wielodrożnicy. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1355 roku. Kościół parafialny zbudowany zapewne w XV w. był później wielokrotnie przebudowywany i rozbudowywany. Budowla gotycka, murowana jednonawowa z prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Wieża jest zwieńczona barokowym hełmem z latarnią. Wewnątrz ambona barokowa z końca XVII wieku, w kruchcie płyta nagrobkowa z 1615 roku. We wsi zachowały się pojedyncze chałupy ryglowe o ścianach wypełnionych gliną.

FUNKA – na wschodnim brzegu jeziora Charzykowskiego, 4 kilometry na północ od Charzykowach, na terenie podarowanym przez Prezydenta RP profesora Ignacego Mościckiego, znajduje się zbudowany w 1936 roku Harcerski Ośrodek Wodny, obecnie jest to Harcerskie Centrum Edukacji Ekologicznej.

GARCZ – wieś w gminie Chmielno na zachodnim brzegu jeziora Łapalickiego. Nazwa wsi wskazuje na to, że była to wieś grodowa. O ile było tu kiedykolwiek grodzisko, to mogło się znajdować na Panińskiej Górze (225,6 m n.p.m.) – około 500 m na północny wschód od jeziora

GARCZEGORZE – wieś w gminie Nowa Wieś Lęborska położona 12 km na północ od Lęborka przy drodze do Leby. Pierwsza wzmianka znajduje się w dokumencie wystawionym w 1348 r., którym komtur gdański Heinrich von Rechter nadał wsi prawa chełmińskie. W okolicy Garczegorzy znaleziono pozostałości dawnego osadnictwa. We wsi jest kościół neogotycki budowany w latach 1817-1897. Połączenia kolejowe Garczegorze uzyskały w roku 1899 kiedy otworzono linię kolejową z Lęborka do Leby, a w 1910 roku otworzono linię do Wejherowa przez Choczewo.

GARDNA – duża wieś w powiecie słupskim nad jeziorem Gardno. Obecny dość jednolity układ osadniczy dawniej składał się z trzech wsi: Mała Gardna, Wielka Gardna i Kiersko. Pierwsza wzmianka o wsi i o kościele parafialnym pochodzi z 1282 r. Plan wsi w zasadzie jest zbliżony do ulicowego, charakterystyczny jest nieregularny plac założony wokół kościoła. Kościół parafialny w miejscu pierwotnego z XIII wieku gotycki, murowany, salowy. Przebudowany w połowie XIX wieku, wieża z drugiej połowy XIX wieku. We wnętrzu kościoła skromne wyposażenie z drugiej połowy XVIII wieku. Starsza jest jedynie granitowa chrzcielnica. Na placu przy kościele – dawnym cmentarzu płyty nagrobkowe z XVII i XIX wieku. We wsi zachowały się stare chałupy i zabudowania gospodarcze pochodzące z XIX wieku. W jeziorze w pobliżu wsi wielki głaz granitowy, tzw. Diabelski Kamień. W pobliżu ujścia rzeki Łupawy do jeziora Gardno w 1935 roku zbudowano elektrownię wodną. Elektrownia jest najniższą położoną elektrownią na Łupawie. Wyposażenie elektrowni stanowią dwie turbiny Francisa mające moc 200 kW.

GODETOWO – wieś w gminie Łęczycy. Pierwsza wzmianka została zapisana w akcie kupna Godętowa zawartym 20 lipca 1284 r. Do 1945 r. Godętowo należała do starego rodu pomorskiego Goddentowów. W latach 20-tych XIX w. zbudowano tu nowy odcinek drogi z Lęborka. W 1870 roku oddano do użytku stację na linii kolejowej Gdańsk – Lębork. We wrześniu 1939 r. w Godętowie, Łęczycach i Dąbrówce zorganizowano kwaterę Adolfa Hitlera. Powodem była działania wojenne w tej części Pomorza. We wsi znajduje się rozległy XIX-wieczny park otaczający dworek aktualnie pełniący funkcje hotelowe. W parku rosną świerki, graby, buki, dęby, olchy, klony, kasztanowce, jesiony, lipy, jarzęby

szwedzkie. Przy skrzyżowaniu z drogą do Łęczyc rośnie dąb o wys. 25 m będący pomnikiem przyrody. Przy drodze do Rozłazina na wzgórzu można zobaczyć ruiny kaplicy grobowej właścicieli majątku.

GOŁUBIE – duża wieś kaszubska w gminie Stężyca położona na przesmyku między jeziorami Patulskim i Dąbrowskim. We wczesnym średniowieczu wieś wchodziła w skład ziemi Pirsna i należała od 1260 r. z nadania księcia Sambora II do Cystersów z Pogódek. Następnie Gołubie należało do Kartuzów. We wsi można zobaczyć prywatny ogród botaniczny założony w 1935 r. Obecnie powierzchnia ogrodu wynosi 2,12 ha. Kolekcja roślin liczy około 3000 gatunków i odmian roślin. Ogród znajduje się przy ulicy Botanicznej 21. Stacja Gołubie Kaszubskie znajduje się przy linii kolejowej Gdynia – Kościerzyna budowanej etapami od 1901 r. Początkowo istniał odcinek Kościerzyna – Kartuzy przez Somonino zbudowany w 1901 roku. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku Polska zrealizowała dużo ważnych inwestycji na terenie całego państwa. Jedną z takich inwestycji była sprawnie zrealizowana przez konsorcjum polsko-francuskie budowa tzw. Magistrali węglowej Tarnowskie Góry – Karsznice – Bydgoszcz – Kościerzyna – Gdynia. Przy budowie magistrali wykorzystano odcinki linii zbudowanych wcześniej, dokonywano korekt już istniejących fragmentów linii i budowano odcinki brakujące. Całą trasę z Tarnowskich Gór otwarto już w 1933 roku.

GOŁCZEWO – wieś leżąca 2 kilometry na południowy zachód od Parchowa w powiecie bytowskim, przykład małej owalnicy. W niewielkim i zaniedbanym parku podworskim rosną interesujące drzewa: świerki kłujące odmiany srebrzystej, buk czerwonolistny, wiąz górski odmiany zwisającej, a także krzewy jak: jaśminowce, lilaki i tawuły. We wsi można jeszcze spotkać pojedyncze drewniane chałupy. W pobliżu wsi – ślady wczesnośredniowiecznego grodziska nizinnego.

GAŁĘŻNIA MAŁA – mała wieś w gminie Kołczygłowy, pierwsza wzmianka pochodzi z XVIII wieku, jest przykładem tzw. ulicówki. W latach 1909-1912 zaprojektowano i zbudowano największą w tym czasie na Pomorzu elektrownię wodną. Dzięki odpowiednim połączeniom kanałami Gałęźni Małej z Jeziorem Głębokim uzyskano ponad 39 metrową różnicę poziomów i znacznie zwiększono przepływ wody co pozwoliło na uzyskanie prądu o mocy 3,5 MW. Elektrownia wodna w Gałęźni Małej jest jednym z najciekawszych przykładów budownictwa hydrotechnicznego w dolinie rzeki Słupi.

JANIEWICE – wieś w gminie Sławno, w województwie zachodniopomorskim. Pierwsza wzmianka o miejscowości znajduje się w dokumentach z roku 1273. Była własnością rycerską, przez wieki należała do rodziny Zitzewitz. W drugiej połowie XVII wieku majątek wykupili Podewilsowie właściciele Kręgu. W 1874 r. Janiewice przeszły w ręce rodziny książęcej Hohenzollern-Sigmaringen.

W lasach wokół Janiewic często organizowano polowania. W 1931 roku dobra książęce przeznaczono pod zasiedlenie. Po wojnie Janiewice pozostały jedyną w okolicy wsią chłopską. Interesujące miejsca to: opuszczony i niszczący pałacyk myśliwski Hohenzollernów, osiedle rolnicze z lat 30-tych XX wieku w Brzeziach, rezerwat przyrody Janiewickie Bagno z reliktywnym na Pomorzu stanowiskiem maliny moroszki.

JASTRZĘBIA GÓRA – jedno z najbardziej znanych kąpielisk nadmorskich. Administracyjnie należy do Władysławowa. Pięknie położona na klifowym brzegu 67 m n.p.m. Najbardziej wysunięty na północ punkt Polski: 54 stopnie, 50',08'' szerokości geograficznej północnej oznaczony pamiątkowym obeliskiem tzw. „gwiazdą północy”. W pobliżu Jastrzębiej Góry znajduje się słynna latarnia morska Rozewie i tzw. Lisi Jar, miejsce lądowania króla Zygmunta III Wazy.

KAMIENICA MŁYN – wioska w gminie Sierakowice; w lesie w pobliżu wsi wzniesienie zwane Zamkową Górą. Przy przejeździe kolejowym obelisk poświęcony pamięci partyzantów „Gryfa Pomorskiego”.

KARTUZY – miasto powiatowe ok. 17 tys. mieszkańców, prawa miejskie od 1923 roku. Początki osady sięgają 1380 roku, kiedy to Jan z Różęcina sprowadził z Pragi zakon Kartuzów i nadał im 3 wsie: Kiełpino, Czaple i Gdynię. W 1381 roku Kartuzi przystąpili do wznoszenia budynków klasztornych: kościoła, refektarza i eremów – domków, w których mieszkali zakonnicy. W końcu XVI wieku w efekcie zniszczeń klasztoru dokonanych w czasie reformacji nastąpiło czasowe połączenie kartuzji z klasztorem Cystersów w Oliwie. W 1823 roku dokonano całkowitej kasaty klasztoru. Bardzo dynamiczny rozwój osady przyklasztornej nastąpił w XIX wieku. W 1818 roku przeniesiono do wsi klasztornej siedzibę władz powiatowych z Mirachowa. W końcu XIX-tego i na początku XX wieku Kartuzy otrzymały połączenia kolejowe: w 1886 roku z Pruszczem Gdańskim i Gdańskiem, w 1901 r. z Kościerzyną, w 1905 r. z Lęborkiem, w 1914 r. z Gdańskiem-Wrzeszczem przez Kokoszki. Miasto jest bardzo malowniczo położone między jeziorami Karczemnym, Klasztornym i Mielenko. Najciekawsze miejsca w Kartuzach to: bardzo cenny zespół poklasztorny, kolegiata - gotycka, jednonawowa świątynia zbudowana na przelomie XIII i XIV wieku, obecny dach z lat 30. XVIII wieku; wyposażenie wnętrza to cenne i liczne dzieła sztuki pochodzące z czasów od XV do XVIII wieku; należą do nich: ołtarz główny wczesnobarokowy, barokowe stalle i ambona, środkowa część tryptyku dawnego ołtarza głównego z 1444 roku, liczne obrazy, niektóre ze szkoły Hermana Hana, na ścianach prezbiterium obicia z kurdybanu. Obok kościoła jedyny zachowany erem - eremów było 16 lub 18 – oraz fragment gotyckiego refektarza. Kolejnym ciekawym miejscem w Kartuzach jest Muzeum Kaszubskie z licznymi eksponatami prezentującymi kulturę duchową i materialną Kaszub. W mieście zachowany jest plac rynkowy

obudowany kamienicami z początku XX wieku oraz kościół neogotycki z II połowy XIX wieku.

KARWIA – dawna wioska rybacka teraz włączona administracyjnie do Władysławowa, jedna z najbardziej popularnych miejscowości nadmorskich z piękną piaszczystą plażą.

KĘBŁOWO – wieś w gminie Nowa Wieś Lęborska, najstarsza wzmianka pochodzi z 1402 roku, przez lata należąca do Lęborka będąc jego rolniczym zapleczem. We wsi nieliczne zabudowania o konstrukcji szachulcowej wypełnionej cegłą z końca XIX wieku.

KĘPICE – miasto leżące nad Wieprzą w powiecie sławieńskim, ok. 3,7 tys. mieszkańców. W 1878 roku przeprowadzono linię kolejowa z Miastka do Sławna i Słupska przez obecne Kępice. W II połowie XIX wieku zbudowano papiernię, przy której powstało osiedle – obecne Kępice. Do 1945 roku była to jedna z najlepszych fabryk papieru w Niemczech. Po wejściu wojsk sowieckich zakład zniszczono a urządzenia przemysłowe wywieziono do Rosji. Krótco funkcjonowała nazwa Businko. Pojedyncze budynki dawnej papierni są wykorzystywane przez garbarnię - warto je zobaczyć. Kościół wzniesiony w latach 60 XX wieku, na miejskim cmentarzu grób wnuka Otto von Bismarcka, Nikołasa.

KLUKI – mała wieś w gminie Smołdzino, pierwsze wzmianki pochodzą z XVIII wieku. Kluki posiadają plan ulicówki. W latach 60. XX wieku utworzono tu z istniejących zabudowań Muzeum Wsi Słowińskiej. Bardzo interesujące są zachowane domy rybackie, zabudowania gospodarcze oraz przedmioty codziennego użytku eksponowane w Muzeum.

KŁĄCZNO – wieś w powiecie bytowskim, wymieniana w dokumentach w XV wieku o planie nieregularnym, zamieszkała przez ludność kaszubską. We wsi zachowały się fragmenty dawnych chałup kaszubskich i zabudowań gospodarczych. W pobliżu (3 km) osada Rynszt z zagrodą zrębową.

KOLANO – mała wioska w powiecie kartuskim założona w 1630 roku przez Kartuzów. Do I wojny światowej istniała tu karczma wymieniana w dokumentach z 1716 roku.

KORZYBIE – wieś w gminie Kępice, rozwinęła się jako osada kolejarzy po wybudowaniu linii kolejowych Miastko-Słupska w 1878 roku i Bytów-Sławno (pod koniec XIX wieku). Typowe zabudowania kolejowe z końca XIX wieku z murowaną wieżą ciśnień z 1909 roku.

KOSY – wieś w gminie Chmielno, w pobliżu punkt widokowy Góra Tamowa (223,9 m n.p.m.), miejsce dawnego grodu.

KRĄG – nieduża wieś w gminie Polanów w powiecie koszalińskim. Dawna posiadłość rodziny Podewilsów. Zamek otoczony parkiem zbudowany w roku 1580, spalony w 1945 roku przez wojska sowieckie. Ostatnio odbudowany pełni aktualnie funkcje hotelowe. Barokowa oryginalna kaplica Podewilsów z końca XVI wieku. Zabudowa wsi z przełomu XIX i XX wieku, drewniana leśniczówka z pocz. XX wieku.

KRĘPA ŚLUPSKA – wieś w powiecie słupskim, grodzisko nizinne nad rzeką Słupią, dwór z poł. XIX wieku późnoklasycystyczny, park podworski z końca XIX wieku.

KOLCZYGŁOWY – wieś gminna w powiecie bytowskim. Około 1400 roku w posiadaniu rodziny Puttkamerów. Kościół ryglowy z 1823 roku. Kilka domów mieszkalnych z XIX wieku.

KWAKOWO – nieduża wieś w powiecie słupskim, pierwotnie na planie owalnicowym, kościół parafialny – wieża gotycka, korpus murowany z ciosów z ok. 1865 roku.

LĘBORK – miasto powiatowe ok. 37 tys. mieszkańców nad rzeką Lebą w pradolinie Łeby-Redy. Przypuszcza się, że Lębork założono w 1285 roku. Prawa miejskie chełmińskie otrzymał w 1341 roku. W tym czasie zaczęto budowę murów miejskich i zamku. W 1454 roku Ziemię Lęborską przekazano księciu szczecińskiemu Erykowi II. W 1638 roku król Władysław IV Waza włączył Ziemię Lęborską do Korony. W 1657 roku przeszła ona jako lenno w ręce Brandenburgii. W 1870 roku otwarto linię kolejową z Gdańska do Stargardu Szczecińskiego przez Lębork. Inne połączenia kolejowe Lęborka to otwarte w 1899 roku połączenie z Lebą, w 1902 roku z Bytowem, w 1905 roku z Kartuzami. Lębork podobnie jak i inne miasta został poważnie zniszczony po wkroczeniu wojsk sowieckich w marcu 1945 roku. W latach 1975-1998 był w województwie słupskim. 25 lipca 1998 roku św. Jakuba Apostoła ogłoszono patronem miasta. Lębork jest, pomimo zniszczeń, interesującym miastem. Najważniejszym obiektem sakralnym jest kościół parafialny pod wezwaniem św. Jakuba Apostoła wybudowany w XIV wieku. Wyposażenie kościoła pochodzi z XV i XVI wieku, ołtarz główny, płyty nagrobne i epitafia z XVII i XVIII wieku. Leży on na szlaku św. Jakuba do Santiago de Compostela. W pobliżu kościoła zachowany jest fragment średniowiecznych murów obronnych (po odtworzeniu, dzisiaj mury obronne mają ponad 1 km! długości) z Basztą Bluszczowa wysokości 26 m. Zamek krzyżacki – siedziba wójta zakonnego – pochodzi z lat 1341-1364, wielokrotnie odbudowywany i przebudowywany. Zachowały się jeszcze fragmenty gotyckich murów i sklepione piwnice. Inne ciekawe budowle to neogotycki oryginalny ratusz z 1900 roku, budynek poczty z 1905 r. W centrum spotkamy liczne budynki z przełomu XIX i XX wieku. Warto zobaczyć muzeum ze zbiorami regionalnymi. We wschodniej części miasta

znajduje się wieża ciśnień o wysokości 28 m, zbudowana w 1912 r. Ciekawym przykładem architektury z okresu międzywojennego jest monumentalny budynek wzniesiony w latach 1926-1929 zaprojektowany przez Mohra i Weidera. W budynku przed wojną znajdowała się Wyższa Szkoła Kształcenia Nauczycieli, po wojnie szpital wojskowy a obecnie gmach zajmuje Zespół Szkół Ogólnokształcących.

ŁAPALICE – mała wieś nad Jeziorem Łapalickim, kiedyś własność Kartuzów. W pobliżu wsi (2 km na południe) tzw. zamek w Łapalicach, prywatna budowla wznoszona wg projektu Piotra Kazimierczaka, artysty z Gdańska.

ŁEBA – miasto w powiecie lęborskim przy ujściu rzeki Łeby do morza, prawa miejskie od 1357 r. , przez wieki mały port rybacki. Ruchome wydmy i sztormy zawsze stanowiły zagrożenie dla miasteczka i spowodowały jego przeniesienie na obecne miejsce. Ruch turystyczny zaczął rozwijać się od poł. XIX w. W 1899 r. doprowadzono do Łeby linię kolejowa z Lęborka. W okresie międzywojennym Łeba była ulubionym miejscem wypoczynku niemieckiej bohemy lat 20 i 30 XX w. Po II wojnie światowej Łeba rozbudowała się jako ważny ośrodek turystyczny. Największą atrakcją miasta i okolic są ruchome wydmy w obrębie SPN. Inne ciekawe miejsca to ruiny kościoła św. Mikołaja w tzw. Starej Łebie, okolice portu rybackiego, zachowane domki rybackie, dawny dom zdrojowy – obecnie Hotel Neptun – zbudowany w latach 1904-1906. W czasie wędrowki na ruchome wydmy możemy zobaczyć dawny poligon, gdzie testowano rakiety.

ŁEBUNIA – wieś w gminie Cewice, pierwsza wzmianka z 1410 roku, kościół neogotycki pod wezwaniem św. Michała Archanioła z 1870 roku, zespół parkowo-pałacowy z 1865 roku, ciekawy jest też stary cmentarz.

ŁĘCZYCE – wieś gminna w powiecie lęborskim, dawniej wieś o formie owalnicy, początki osady miały miejsce w XIV w. Warto zobaczyć młyn wodny z dworkiem młynarza oraz zagrodę pośrodku z budynkiem stodoły o konstrukcji szkieletowej.

ŁOSINO – wieś w powiecie słupskim. Istnieje od 1419 r., należała do rodziny Zitzewitz, zachował się piękny park podworski o pow. 5 ha z okazami buków, dębów, grabów, świerków i kasztanowców.

ŁEBIEN – wieś w gminie Nowa Wieś Lęborska, lokowana na prawie chełmińskim w 1379 r. We wsi znajduje się neogotycki kościół zbudowany w 1882 roku. Na wieży kościoła znajduje się dzwon z roku 1991. Na tutejszym cmentarzu znajduje się nagrobek jeńców rosyjskich z I wojny światowej.

MECHOWO – wieś w powiecie puckim, należała do dóbr klasztoru Cystersów w Oliwie. We wsi piękny ryglowy kościółek z 1742 r. z cennym barokowym wyposażeniem: ołtarz główny wczesnobarokowy, ołtarze boczne późnobarokowe, ambona barokowa. Przy wjeździe do wsi tzw. Groty Mechowskie powstałe przez

wyplukanie piasku spomiędzy scementowanych węglanem wapnia słupów piaskowo-żwirowych.

MIRACHOWO – stara osada w gminie Kartuzy, w latach 1473-1772 siedziba starostów niegrodowych, miejsce sejmików szlacheckich; dworek z końca XVIII w. w otoczeniu starodrzewu, kościół, dawniej ewangelicki, obecnie katolicki, wybudowany w 1860 roku.

MZDOWO – wieś w gminie Kępice założona na początku XVII w.; we wsi zabudowania gospodarcze z pocz. XX w.

NIESIOŁOWICE – wieś w gminie Stężycza nad jeziorem Skrzyńka, dwa kilometry na północny zachód znajdują się kręgi kamienne w Węsiorach.

NIEWIAROWO – wieś w gminie Słupsk, pierwsza wzmianka z 1285 roku; zachowana zabudowa z początku XX w.

NOWĘCIN – wieś w gminie Wicko położona na zachodnim brzegu jeziora Sarbsko; w XV Wejherowie zbudowali tu obronny zameczek, który później wielokrotnie przebudowywano, ostatnio na początku XX w. Kaplica grobowa pochodzi z poł. XIX w. Zabudowania folwarczne wykorzystywane są przez ośrodek sportów konnych.

OBJAZDA – duża wieś w powiecie słupskim wzmiankowana w 1281 r.; we wsi ciekawy XVI-wieczny kościółek ryglowy – wyposażenie kościoła z XVIII w.. Wieś typu ulicowego, zachowane zagrody ze stodołami bramnymi od ulicy. W pobliżu kościoła rozległy XIX – wieczny park.

ODARGOWO – wieś w powiecie puckim, kilometr od wsi na północy wschód znajduje się ogromny głaz narzutowy tzw. Diabelski Kamień.

OKALICE – wieś w gminie Cewice, w średniowieczu była to warowna osada. W końcu XVIII-tego wieku własność Wejherów. Z przełomu XVIII i XIX wieku pozostały: stary park podworski, zabudowania gospodarcze, spichlerz, stodoła i obora.

OSTRZYCE – wieś w gminie Somonino bardzo malowniczo położona nad jeziorem Ustrzyckim przy wypływie Raduni. Była wymieniana w źródłach już w 1241 roku. Następnie należała do klasztoru Kartuzów. Ciekawa jest wystawa kaktusów przy kortach tenisowych.

PARCHOWO – wieś gminna w powiecie bytowskim położona na południe od doliny rzeki Słupi. Pierwsza wzmianka z 1252 r. Wieś była lokowana na prawie niemieckim w 1380 r. Przez 200 lat Parchowo było siedzibą starostów niegrodowych. Wieś typu ulicowego. W dawnym dworze z XIX w. mieści się dom pomocy społecznej. Kościół neoromański z 1854 roku. Obok wsi dobrze zachowane grodzisko pochodzące z VIII/IX w.

PARCHOWSKI MŁYN – przykład tzw. wybudowania w pobliżu Parchowa powstałego w XIX wieku.

PIAŚNICA WIELKA – wieś w powiecie wejherowskim; w lasach koło wsi spoczywa ponad 12 tys. ofiar eksterminacji dokonanej przez hitlerowców na przedstawicielach m.in. pomorskiej inteligencji. W lesie znajduje się Pomnik Ofiar Piaśnicy.

PODDĄBIE – wieś w powiecie słupskim, dawna mała osada rybacko-rolnicza; w XX wieku przekształciła się w popularne kąpielisko morskie.

POLANÓW – miasteczko nad rzeką Grabową w powiecie koszalińskim; skrzyżowanie dróg Koszalin-Bytów i Sławno-Bobolice. Pierwsza wzmianka o Polanowie pochodzi w 1307 r. Lokacja na prawie niemieckim w 1313 r. Miasto należało m.in. do biskupów kamieńskich i książąt zachodniopomorskich. Wielokrotnie było niszczone przez pożary. Posiadało połączenie kolejowe z Koszalinem i Sławnem. W latach międzywojennych zbudowano stadion miejski, korty tenisowe i miejskie kąpielisko. Sowieci spalili centrum Polanowa już po jego zajęciu a po zdewastowaniu miasta przekazali je władzom polskim dopiero we wrześniu 1945 r. Z zachowanych obiektów warto zobaczyć XVIII –wieczny kościół Wniebowzięcia NMP z wyposażeniem wnętrza typowym dla świątyń ewangelickich. Warto zobaczyć neogotycki kompleks sportowy z lat międzywojennych. W pobliżu miasta jest tzw. Święta Góra Polanowska – wzniesienie 155,6 m n.p.m. W XIV wieku Cystersi wybudowali na szczycie kapliczkę z obrazem Matki Boskiej. Stała tam do końca XVI wieku – zachowane do dziś fundamenty. Warto też zobaczyć: „Czerwony Most” – kratownicowy most kolejowy nad Grabową (dojście starym nasypem kolejowym).

POMYSK WIELKI – wieś w gminie Bytów, otrzymała przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim w 1379 r. Układ osadniczy placowo-ulicowy. Kościół neogotycki został wzniesiony w 1890 r. Dwa kilometry na południe dwa leśne jeziora: Stary Staw (14,5 ha) i Głębocko (22 ha).

PUCK – miasto powiatowe ok. 12 tys. mieszkańców; stara osada słowiańska i ośrodek handlowy. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1217 roku. Prawa miejskie chełmińskie Puck otrzymał w 1348 r. W Pucku była siedziba tzw. Rybickiego – jednego z urzędników krzyżackich, który podlegał komturowi gdańskiemu. W czasie wojny trzynastoletniej Puck był w zastawie gdańszczan, był siedzibą króla szwedzkiego Karola Knutsena, należał do Krzyżaków a po bitwie pod Świecinem (1462) został odzyskany przez Polaków. Po wojnie trzynastoletniej stał się siedzibą polskiego starosty. W 1594 r. do portu puckiego zawinęły 44 okręty przybywającego ze Szwecji króla Zygmunta III Wazy. Król Władysław IV Waza wyznacza Puck jako bazę floty wojennej i rozbudowuje obwarowania miejskie. W czasie wojny 1655-1660 wszystkie ataki szwedzkie zostają odparte. Starostą puckim był późniejszy król Jan III Sobieski. W 1772 r. Puck został

wcielony do Prus. W 1899 r. doprowadzono do Pucka linię kolejowa z Redy. 10 lutego 1920 r. do miasta wkracza wojsko polskie – oddziały gen. Józefa Hallera. Tego dnia odbywają się uroczyste zaślubiny Polski z morzem. Przed wojną w Pucku stacjonował morski dywizjon lotniczy. Płytką Zatoka Pucka znacznie ograniczała możliwości żeglugowe. Po II wojnie światowej Puck stał się bazą żeglarstwa młodzieżowego. W ostatnich latach, kiedy poprawiła się czystość wody w zatoce, Puck staje się ważnym ośrodkiem sportów wodnych i turystyki. Miasto ma zachowany średniowieczny układ urbanistyczny z prostokątnym rynkiem pośrodku. Najważniejszym obiektem murowanym jest kościół farny pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła. Jest to budowla gotycka halowa z XIII i XIV w.; cenne wyposażenie wnętrza, kaplica Wejherów z końca XVI w. z ołtarzem, w którym jest obraz „Złożenie do grobu” Hermana Hana; kaplicę zamyka piękna krata – dzieło gdańskiego mistrza. Inne cenne elementy wnętrza to Kaplica Judyckiego, ambona, ołtarz główny, ołtarze boczne i chrzcielnica. Pozostałe ciekawe miejsca w mieście to Muzeum Ziemi Puckiej w budynku dawnego szpitalika z 1725 r. oraz w budynku na Placu Wolności, port rybacki z pomnikiem gen. Józefa Hallera w miejscu zaślubin Polski z morzem, malowniczy park nad zatoką. Warta uwagi jest także aleja prowadząca z Pucka do Rzucewa.

RĘBOSZEWO – mała wioska przy Drodze Kaszubskiej; była nadana klasztorowi Norbertanek Żukowie w 1252 r. wraz z dwoma jeziorami Małym i Wielkim Brodno.

ROWY – wieś w powiecie słupskim przy ujściu Łupawy do morza, tzw. wielodrożnica. Pierwsza wzmianka o wsi z 1282 r. Obecny kościół parafialny, neoromański, zbudowano w latach 1844-1849; przy kościele cmentarz marynarzy z rozbitych statków. We wsi przykłady budownictwa ludowego. Rowy są obecnie bardzo popularnym kąpieliskiem nadmorskim i przystanią rybacką.

RZEPNICA – osada w powiecie bytowskim powstała w XVI w.

RZUCEWO – wieś w powiecie puckim; pierwsza wzmianka w 1380 r.; przez wieki należało do różnych właścicieli. W 1840 r. właściciel majątku hrabia von Below zbudował istniejący do dziś pałac w stylu Tudorów. Projektował go berliński architekt Stüler. Rodzina von Below gospodarzyła dobrami rzucewskimi do 1945 r. Po wojnie w pałacu była szkoła rolnicza. Później pałac uległ dewastacji. Aktualnie, po odbudowie, mieści się tam hotel. Pałac otacza park usytuowany nad wysokim brzegiem zatoki. W okolicach Rzucewa odkryto osadę neolityczną z elementami tzw. kultury ceramiki sznurowej.

SIANOWO – wieś w powiecie kartuskim; pierwsza wzmianka z 1348 r. Bardzo ciekawy jest kościół szachulcowy pochodzący z 1816 r. Wewnątrz są XVIII-wieczne ołtarze raz słynąca cudami figura Madonny z XV w. W 1966 r. dokonano koronacji figury nadając jej tytuł Matki Boskiej Królowej Kaszub.

SIERŻNO – niewielka wieś położona 7 km na południe od Bytowa. Zachowany bardzo rzadko spotykany klasyczny plan małej owalnicy. Wymieniona w dokumencie lokacyjnym z roku 1303. Przy dworku niewielki park. W pobliżu wsi rezerwat leśny i widokowy Bukowa Góra.

ŚLAWNO – 13 tysięczne miasto powiatowe nad Wieprzą w województwie zachodniopomorskim. W 1188 r. było siedzibą księcia Racibora I. Na początku XIII wieku w Sławnie była komandoria Joannitów. Przywilej lokacyjny dla Nowego Sławna wydano w 1317 r. Ceglane mury obronne o długości 1200 m powstały na początku XV w. Wojna trzydziestoletnia spowodowała upadek miasta. Po wojnach napoleońskich siedziba władz jednego z największych na Pomorzu powiatów. Browar uruchomiony w 1866 r. produkował w 1900 r. 12 mln litrów piwa. W 1870 roku Sławno otrzymało połączenie kolejowe z Gdańskiem i Szczecinem. Miasto w czasie działań wojennych w 1945 r. nie poniosło żadnych zniszczeń. Uległo zniszczeniu w 50% kilka tygodni po zakończeniu wojny. Z powodu braku środków na odbudowę zniszczonych obiektów cegła z rozebranych budynków trafiła do Warszawy. Ciekawe obiekty w mieście to: Kościół Mariacki z końca XIV w. z zachowanymi barokowymi epitafiami i ołtarzami bocznymi, gotyckie bramy miejskie – Koszalińska i Słupska, wieża ciśnień z przełomu XIX i XX wieku, budynek dawnego starostwa z początku XX wieku, pojedyncze domy z końca XIX i I. połowy XX wieku.

ŚLUPSK – miasto powiatowe nad Słupią w województwie pomorskim; ok. 95 tys. mieszkańców. Na początku IX wieku istniał nieduży gród obronny na prawym brzegu Słupi w pobliżu dzisiejszego kościoła św. Ottona. Pod połowie XIII wieku Słupsk i okoliczne ziemie zajął książę gdański Świętopętk, który nadał osadzie prawa miejskie w 1265 r. Lubeckie prawa miejskie w 1310 r. nadali Słupskowi margrabiowie brandenburscy. Po wojnie trzynastoletniej ożywiony rozwój miasta w czasie rządów księcia Bogusława X. Na początku XVII w. na Ziemi Słupskiej działał słowiński pastor Michał Mostnik. W połowie XVII wieku Słupsk przeszedł pod panowanie Hohenzollernów. W XIX wieku zaczęły tu powstawać liczne zakłady przemysłowe. W 1870 r. otwarto linię kolejowa Gdańsk-Szczecin przez Słupsk. Wzrastała liczba mieszkańców, w ciągu stulecia od 5 tys. do 27 tys. osób. W 1901 roku zbudowano nowy ratusz istniejący do dzisiaj. W 1910 r. uruchomiono komunikację tramwajową, którą zlikwidowano w 1959 r. Podobnie jak inne miasta również Słupsk został zniszczony przez żołnierzy sowieckich już po zajęciu go 8 marca 1945 roku. Do 1950 r. Słupsk był w województwie gdańskim, od 1950 do 1975 w koszalińskim. W latach 1975-1998 był miastem wojewódzkim. Obecnie jest w województwie pomorskim. Jednym z najważniejszych obiektów miasta jest zamek książęcy z XVI w. kilkakrotnie niszczone i przebudowywany. Obecnie mieści się tu Muzeum Pomorza Środkowego z bardzo ciekawymi zbiorami rzemiosła artystycznego, rzeźb i obrazów oraz zbiorów sztuki z czasów książąt pomorskich. Muzeum

posiada też największy zbiór obrazów Stanisława Ignacego Witkiewicza. W młynie zamkowym są zbiory etnograficzne. Inne obiekty to poddominikański kościół św. Jacka z XV w. (wewnątrz renesansowa ambona i ołtarz oraz nagrobek księcia Ernesta Bogusława von Croy i epitafium jego matki księżnej Anny), gotycki kościół parafialny NPM z XIV w. rozbudowany ok. 1500 r. (wewnątrz zniszczony w 1945 roku, zachowała się renesansowa ambona z 1609 r. i barokowy ołtarz boczny z 1658 r. oraz późnogotycka grupa ukrzyżowania z początku XVI w.). Przy starym rynku odbudowano tylko trzy kamieniczki. Zachowały się dwie bramy miejskie - Brama Młyńska i Brama Nowa przebudowana w 1924 r. Kaplica szpitalna św. Jerzego przeniesiona na obecne miejsce w 1912 r. pochodzi z 2 połowy XV wieku i stanowi założenie na rzucie ośmioboku. Na Placu Zwycięstwa o powierzchni 13 tys. m² znajduje się wspomniany wyżej ratusz z 1901 roku. Zachowały się skromne fragmenty murów miejskich z Basztą Czarownic z XV wieku. W mieście zobaczymy też ciekawe przykłady architektury z przełomu XIX i XX wieku. W obrębie miasta jest też tzw. Lasek Południowy – to fragment lasu mieszanego o powierzchni 70 ha położony nad starorzeczem Słupi.

SMOŁDZINO – duża wieś gminna w powiecie słupskim; pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1281 roku. Wieś leży u podnóża świętej góry Słowińców – Rowokół (114,8 m. n.p.m.) – nad Łupawą. Kościół we wsi zbudowano w 1632 roku, następnie rozbudowany, wyposażenie z XVII wieku. Dworek pochodzący z XIX wieku stanowi siedzibę dyrekcji SPN. Przy dyrekcji Parku ciekawe Muzeum Przyrodnicze. W Smołdzinie w XVII wieku pastorem był Michał Pontanus (Michał Mostnik).

SOMINY – wieś wzmiankowana w 1312 r., leży nad płytkim jeziorem Somińskim. W połowie XVIII w. wybudowano we wsi zbór luterkański – obecnie jest to kościół Matki Boskiej Królowej Polski. We wsi jest też zagroda z połowy XIX wieku tzw. dom owczarza.

STUDZIENICE – duża wieś nad Jeziorem Kłęczno, wzmiankowana w 1313 r. W XVI wieku po całkowitym zwycięstwie reformacji, na ziemi bytowskiej jedynie Studzienice zachowały charakter katolicki. W pobliżu wsi gład narzutowy – pomnik przyrody.

SULĘCZYNO – stara wieś szlachecka na wysokim brzegu doliny Słupi. Do 1751 r. należąca do rodziny Heidensteinów. Neogotycki kościół parafialny wybudowano w 1874 r. Wewnątrz znajdują się barokowe ołtarze pochodzące z wcześniejszego kościoła drewnianego oraz płyta grobowa Heidensteinów. Bardzo malowniczy jest odcinek Słupi poniżej Sulęcza.

SWORNEGACIE – stara osada kaszubska; wg dokumentów w 1272 r. istniał tu klasztor Augustianów, który następnie połączył się z klasztorem Cystersów w Oliwie. Cystersi odstąpili wieś Krzyżakom i należała ona do komturstwa

tucholskiego. Nazwa wioski pochodzi od „ogaconej” niegdyś tj. uregulowanej faszyną i „sfornej” odtąd Brdy. W centrum wsi stoi kościół murowany w stylu neobarokowym. Stary drewniany kościółek został przeniesiony do skansenu we Wdzydzach Kiszewskich. We wsi zachowało się kilka zabytkowych chałup.

SWARZEWO – wieś w powiecie puckim nad zatoką Pucką. Już w XVI wieku było słynne dzięki gotyckiej figurze Matki Boskiej Rybackiej. Pielgrzymki do tej figury odbywają się od 1776 r.. Pielgrzymi do Swarzewa przychodzą w niedzielę po święcie Matki Boskiej Szkaplerznej w połowie lipca i drugi raz ok. 8 września na święto Matki Boskiej Siewnej. Obecny kościół jest neogotycki – został zbudowany w 1880 r.. Wewnątrz, obok cudownej figury, znajduje się m.in. gotycka pieta oraz marmurowo-alabastrowy ołtarz boczny.

SZCZENURZE – wieś w gminie Wicko; najstarsza wzmianka z roku 1402. We wsi zachował się szereg ryglowych zabudowań z przełomu XIX i XX wieku oraz interesujący stary cmentarz z dobrze zachowanym pomnikiem mieszkańców Szczenurzy poległych na frontach I wojny światowej. W podworskim parku rośnie sporo okazałych drzew oraz dwa pomnikowe bluszcze.

SZYMBARK – wieś u podnóża Wieżycy (328,6 m n.p.m.), najwyżej położona wieś na Pojezierzu Kaszubskim. Została założona w I. połowie XVII wieku przez kolonistów niemieckich i nosiła nazwę Schönberg (Piękna Góra). Obecnie w Szymbarku działa Centrum Edukacji i Promocji Regionu, gdzie można zobaczyć kilka osobliwości jak np. Dom Sybiraka, schron Gryfa Pomorskiego, dom „do góry nogami” i najdłuższą deskę świata. W wsi kościół neoromański wzniesiony w roku 1882.

USTKA – miasteczko przy ujściu Słupi do Bałtyku w powiecie słupskim; ok. 16 tys. mieszkańców. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1310 r. Przez kilkaset lat Ustka była bardzo ważnym portem. Po sztormach w połowie XVIII wieku zapiaszczenie ujścia Słupi spowodowało całkowitą stagnację portu. Dopiero w połowie XIX rozpoczęto modernizację i rozbudowę urządzeń portowych. Na przełomie XIX i XX wieku Ustka zaczęła stawać się popularnym kąpieliskiem. W 1935 r. otrzymała prawa miejskie. W 1947 r. ustalono nazwę miasta na Ustka. Wcześniej używano nazw Słupiujście, Uszcz oraz Postomino. Ciekawsze obiekty w Ustce to latarnia morska z 1871 r. i małe obserwatorium astronomiczne, ryglowe budownictwo rybackie z XIX wieku, neogotycki kościół z 1887 r. i liczne przykłady budownictwa hotelowego i pensjonatowego z I połowy XX wieku.

WARCINO – wieś w gminie Kępice w powiecie słupskim. W 1485 r. posiadłość rycerska Henryka Zitzewitz. Kolejni właściciele to rodziny Podewils i Blumenthal a od 1867 r. własność kanclerza Otto von Bismarcka. Syn i wnuk kanclerza gospodarowali w Warcinie do 1945 roku. Po wojnie posiadłość przejęły Łasy Państwowe. Do zabytków należą: pałac Bismarcka, dziś Technikum Leśne (zachowany wystrój gabinetu kanclerza), piękny park pałacowy z przyrodniczą

ścieżką dydaktyczną, szachulcowa wozownia z końca XVIII wieku, pozostałości kaplicy rodowej Bismareków.

WEJHEROWO – ok. 50 tys. mieszkańców, miasto powiatowe nad rzeką Redą w województwie pomorskim założone przez wojewodę malborskiego Jakuba Wejhera jako wotum za uratowanie życia w czasie wojny z Rosją. Prawa miejskie od 1650 r.. Początkowo rozwijało się bardzo powoli. Przeprowadzenie w 1870 roku linii kolejowej z Gdańska do Szczecina znacznie przyspieszyło rozwój miasta. Szczęśliwie Wejherowo nie zostało zniszczone po wkroczeniu wojsk sowieckich. Po 1945 r. rozwijało się jako zaplecze mieszkaniowe dla konurbacji Gdańska i Gdyni. Ciekawe obiekty to: stary rynek z pomnikiem Jakuba Wejhera założyciela miasta, XVII-wieczny kościół Franciszkanów, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w pałacu Keyserlingków. Bardzo ciekawa jest słynna Kalwaria Wejherowska stworzona w połowie XVII wieku, usytuowana w południowej części miasta na stokach pradoliny Redy. Przez Kalwarię i miasto przepływa potok Cedron. Najnowszym ciekawym obiektem miasta jest Filharmonia Kaszubska.

WĘSIORY – stara wieś szlachecka, w pobliżu wsi nad jeziorem Długim, cmentarzysko Gotów z okresu rzymskiego (I, II wiek po Chr.). Składa się ono z 20 kurhanów, 4 kamiennych kręgów oraz 140 grobów leżących na stoku zalesionego wzniesienia.

WICKO – duża wieś gminna w powiecie lęborskim. W dokumentach z 1404 r. określono ją jako wieś rycerską lokowaną na prawie polskim. Wicko należało m.in. do Wejherów i Gohrków. We wsi zachował się przebudowany XIX-wieczny dwór otoczony parkiem, przy szkole rośnie jeden z najstarszych na Pomorzu cisów. Przy drodze do Łeby na granicy wsi leży kamień graniczny, jeden z kilku zachowanych na tym terenie, wyznaczający zachodnią granicę Państwa Zakonnego.

WODNICA – wieś w powiecie słupskim o planie wielodrogowym. We wsi są jeszcze zachowane zagrody czworoboczne ze stodołami i budynkami bramnymi od strony ulic oraz chałupy ryglowe wypełnione gliną.

WŁADYSŁAWOWO – miasto u nasady Półwyspu Helskiego. Prawa miejskie od 1963 r. , ok. 15 tys. mieszkańców. Miasto powstało w efekcie połączenia kilku wsi i osad: Karwia, Ostrowo, Jastrzębia Góra, Chłapowo, Chałupy. Pierwszy raz nazwa Władysławowo pojawiła się w XVII wieku, kiedy z rozkazu króla Władysława IV Wazy powstał port wojenny położony w rejonie dzisiejszych Chałup. W okresie międzywojennym wybudowano port rybacki dostępny od strony morza. Obecnie Władysławowo jest portem rybackim i ważnym kąpieliskiem morskim. Dominuje zabudowa z 2 połowy XX wieku. Ciekawsze obiekty: kościół Wniebowzięcia NMP z lat 60. w Cetniewie, Izba Pamięci gen.

Hallera, Muzeum Przyrodnicze Nadmorskiego Parku Krajobrazowego. Wieża Domu Rybaka jest dobrym punktem widokowym.

ŻARNOWIEC – wieś w gminie Krokowa w pobliżu północno-wschodniego brzegu jeziora Żarnowieckiego. Pierwsza wzmianka o wsi pojawiła się w dokumentach klasztoru Cystersów w Oliwie ok. 1215 r. Z dokumentów wynika, że klasztor Cysterek w Żarnowcu mógł zostać założony ok. 1235 roku. Klasztor Cysterek otrzymywał liczne nadania ziemi od okolicznej szlachty. Skasowano go ostatecznie w 1589 r. . W tym samym roku do Żarnowca przybyło 7 Benedyktynek z Chełmna, które stworzyły pierwszy konwent benedyktyński. Kasata zakonu nastąpiła w 1834 r.. W okresie międzywojennym kościół klasztorny pełnił funkcję kościoła parafialnego. Po II wojnie światowej w 1946 r. do klasztoru w Żarnowcu przybyły Benedyktynki zmuszone do opuszczenia klasztoru w Wilnie. Od połowy XVI wieku do kasaty zakonnice prowadziły szkołę dla dziewcząt, w której uczyły czytania, pisania i sztuki haftu. Klasztor w Żarnowcu to znakomity przykład autentycznego założenia klasztorowego z XIII i XIV wieku. Architektura kościoła jest typowa dla kościołów żeńskich zgromadzeń zakonnych, przykładem jest dawny chór zakonny we wnętrzu kościoła. Cenne elementy wnętrza to figury Matki Boskiej oraz św. Katarzyny pochodzące z I połowy XV wieku, barokowy ołtarz główny, ołtarze boczne, stalle, rokokowe ambona i chrzcielnica. Dużą wartość artystyczną i historyczną mają budynki klasztorne i tzw. opactwo, obecnie plebania. W skarbcu klasztornym jest niezwykle cenna kolekcja szat liturgicznych od XV do XVII wieku.

WYKAZ JEZIOR

Nazwa jeziora	Powierzchnia [ha]
1. Białe	96,3
2. Brodno Małe	71,0
3. Brodno Wielkie	134,1
4. Charzykowskie	1363,8
5. Choczewskie	177,7
6. Dąbrowskie	64,3
7. Dobrze	18,5
8. Dołgie Małe	6,3
9. Dołgie Duże	156,4
10. Gardno	2468,1
11. Głębocko	22,0
12. Guścierz Duży	20,0
13. Guścierz Mały	8,7
14. Jeleń	88,9
15. Junno	59,0
16. Kamienieckie	138,0
17. Kamienne	12,5
18. Karsińskie	688,6
19. Kłęczno	215,5
20. Kłodno	128,1
21. Kniewo	20,5
22. Kruszyńskie	461,3
23. Laska (Księżę)	165,0
24. Lubowidzkie	158,2
25. Lubygość	16,0
26. Łapalickie	155,1
27. Łebsko	7140,0
28. Łętowskie	402,0
29. Mausz	386,4
30. Obłęskie	62,4
31. Osowo Duże	15,0
32. Parszczenica	78,0
33. Patulskie	93,6
34. Potęgowskie	133,3
35. Pyszno	10,0
36. Raduńskie Dolne	737,2
37. Raduńskie Górne	387,2
38. Rekowo	59,0
39. Sarbsko	651,7

40. Sianowskie	71,0
41. Somińskie	433,1
42. Stężyckie	62,5
43. Śluza	76,1
44. Wyspowo	24,5
45. Witoczno	101,2
46. Żarnowieckie	1431,6

Autor: Krzysztof Kruszyński

Korekta i opracowanie: Daniel Nazaruk, Stanisław Sikora, Grzegorz Oskarbski

Literatura:

1. J. Kondracki, *Regiony fizyczno-geograficzne Polski*, Warszawa 1977.
2. J. Ellwart, *Kaszuby. Przewodnik Turystyczny*, Gdynia 1997.
3. F. Mamuszka, I. Trojanowska, *W krainie kaszubskich jezior*, Gdynia 1968.
4. A. Choiński, *Katalog jezior polskich, część I – Pojezierze Pomorskie*, Poznań 1990.
5. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, *Zabytki powiatu słupskiego*, Poznań 1962.
6. J. Ellwart, P.O. Loew, *Śladami Bismarcka po Pomorzu*, Gdynia 2001.
7. *Katalog zabytków sztuki*, t.5, Z.2, Warszawa 1989.
8. *Katalog zabytków sztuki*, t.11, Z.5, Warszawa 1979.
9. W. Budkowski, P. Mikusiński, *Ziemia Lęborska...*, Lębork 2002.
10. T. Garczyński, *Bytów i okolice*, Poznań 1977.
11. *75 lat Północnego Okręgu Kolei Państwowych*, Gdańsk 1996.

Notatki:

Zarząd Główny PTTK

Urząd Marszałkowski
Województwa Pomorskiego

Lębork

